

PF 2020 (75/2): 343–360

ISSN 0138-0567

Creative Commons (3.0 BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.32798/pf.686>

GABRIELA WILK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

e-mail: gabriela.wilk@us.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-9112-5674>

NOWE ŻYCIE PRZYSŁÓW W POLSKICH I ROSYJSKICH MEMACH INTERNETOWYCH

POLISH AND RUSSIAN PROVERBS REVIVED IN INTERNET MEMES

ABSTRACT: The article focuses on functioning of proverbs in Polish and Russian Internet memes. The author analyzed selected Russian proverbs which included the component “wolf” and their Polish equivalents. Research findings indicate that equivalent units are used to varying degrees by Polish and Russians Internet meme creators, who use the proverbs mainly in a modified form, less often in their original version. The possibility of employing a specific proverb by meme creators proves that it is still deeply rooted in linguistic knowledge of the Polish and the Russian people.

KEYWORDS: digital folklore, contemporary Polish and Russian, proverb modifications

SŁOWA KLUCZOWE: folklor internetowy, współczesny język polski i rosyjski, modyfikacje przysłów

Pierwsze dwie dekady XXI wieku przyniosły nam bardzo szybki rozwój nowego kanału komunikacji – Internetu. Piotr Grochowski scharakteryzował go następująco:

Ów nowy kanał o specyficznych, nieznanym kanałom „tradycyjnym” właściwościach sprawił, że w krótkim czasie powstały i rozwinęły się nowe formy folkloru, na tychże specyficznych właściwościach bazujące (tzw. e-folklor lub netlor). Jednak także

tradycyjne motywy, wątki czy gatunki, często będące już „na wymarcu”, nieoczekiwanie zyskały szansę na „drugie życie” (Grochowski 2009, s. 9).

Jednym z najbardziej popularnych gatunków folkloru współczesnego stały się memy internetowe. Termin *mem* pojawił się w po raz pierwszy w pracy pt. *Samolubny gen* brytyjskiego biologa ewulcjonisty Richarda Dawkinsa. Był on tam rozumiany jako jednostka przekazu kulturowego mająca taką siłę oddziaływania, która pozwala jej odnosić zwycięstwo w procesie ewolucji kulturowej (Niekrewicz 2015, s. 13), „kolejna (obok genu i wirusa) forma replikatora” (Kamińska 2011, s. 60). Po wielu latach znaczenie terminu ewoluowało – wraz z określeniem *internetowy mem* przeszedł do sfery wirtualno-rozrywkowej ze zmienionym zakresem semantycznym. Zdaniem Magdaleny Kamińskiej memy internetowe można uznać za metaforę memów w ujęciu socjobiologicznym zaproponowanym przez R. Dawkinsa (Kamińska 2011, s. 61). W odniesieniu do memów internetowych jednostka przekazu to:

zdigitalizowana jednostka informacji (tekst, obraz, film, dźwięk) rozpowszechniona drogą internetową, która zostaje skopiowana, przetworzona i w tej przetworzonej formie opublikowana w internecie (Kołowiecki 2012).

Memy internetowe mogą należeć do jednego systemu znakowego, ikonicznego i werbalnego, albo do obu tych systemów jednocześnie. Oprócz zaprezentowanego powyżej szerokiego rozumienia terminu *mem internetowy* w literaturze naukowej odnajdujemy również węższe jego ujęcia. Jak zauważa Marta Wójcicka (Wójcicka 2019, s. 23–24), mem internetowy z perspektywy genologicznej jest postrzegany jako jeden z gatunków internetowych, rodzaj gatunku medialnego. Jest to, posługując się słowami Haliny Kudlińskiej,

nowy hybrydalny (wielokodowy) gatunek dyskursu internetowego preferujący inne niż dotychczas stosowane techniki tworzenia, odbioru i rozumienia przekazu. Reprezentuje tekstowy świat, w którym wyraziście zaznacza się dominacja wizualności, czyli tzw. wzrokocentryzm (Kudlińska 2014, s. 111–112).

Jednym z typów memów internetowych są demotywatory. Obrazy na czarnym tle z komentującymi je podpisami są więc tekstami hybrydalnymi¹. Wiktor Kołowiecki traktuje demotywatory jako memy szablonowe ze względu na ich jasno określoną strukturę (Kołowiecki 2012). W zamyśle demotywatory nawiązują do popularnych w Stanach Zjednoczonych plakatów motywacyjnych niosących

¹ W rosyjskiej literaturze naukowej spotykamy następujące określenia tego typu tekstu: *креолизованный, поликодовый, гибридный, бимедиаальный, мультимедиаальный, полимедиаальный текст, супер-текст, полимодальный вербально-визуальный текст, семиотически осложненный текст* (zob. Bugaeva 2011, s. 149). J. Szczurina wyróżnia cztery rodzaje memów internetowych (mem tekstowy, obrazkowy, wideo oraz kreolizowany). Demotywatory zalicza do memów kreolizowanych (zob. Shchurina 2012, s. 164, 168). Memem kreolizowanym są również demotywatory (Kachmazova 2016, s. 110).

pozytywne treści. Pojawiły się jako ich parodie. Memami szablonowymi są również motywatory², czyli obrazy otoczone niebieską ramką i opatrzone podpisami. Można je nierzadko (rzadziej jednak niż demotywatory) zauważyć w rosyjskojęzycznym Internecie. Motywatory, podobnie jak amerykańskie plakaty motywacyjne, mają pozytywne przesłanie.

Gatunkiem folkloru tradycyjnego, który otrzymał w Internecie „nowe życie”, są natomiast m.in. przysłowia. Od dawna mówi się o zanikaniu proverbiów (Buttler 1989), traktuje się je nawet jako „pewnego rodzaju relikwitu leksykonu” (Węgiel 2007, s. 107)³. Zmienia się rzeczywistość społeczno-kulturowa i zmienia się też poziom znajomości przysłów zarówno wśród młodych Polaków, jak i Rosjan. Tymczasem w zasobach cyberprzestrzeni nadal odnajdujemy wiele przykładów użycia paremii. Chętnie sięgają do nich na przykład twórcy memów internetowych. Demotywatory, „których składowym elementem zwerbalizowanym lub aluzyjnym jest, umieszczone w którymkolwiek miejscu demotywatora, przysłowie (polskie, obce, tłumaczone lub w wersji oryginalnej)”, Grzegorz Szpila nazywa demotywatorami paremicznymi (Szpila 2017a, s. 255).

W kontekście naszych rozważań teoretycznych warto jeszcze zwrócić uwagę na zdanie, jakie na temat memów jako jednostek kulturowych i przysłów wypowiedział Maksim Krongauz:

Когда интернета еще не было, мемы существовали. Лингвисты и филологи называли их речевыми клише, крылатыми фразами и даже паремиями⁴ (Krongauz 2012).

Myśl lingwisty rosyjskiego w pewnym sensie spina klamrą folklor tradycyjny i współczesny.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie, jak przysłowia funkcjonują w polskich i rosyjskich memach internetowych⁵, czy zostają poddane modyfikacjom, a jeśli tak, to jakim. Zwrócimy także uwagę, czy komponent wizualny wpływa na sens przysłowia. Spośród całego bogactwa przysłów odnotowanych w polskich i rosyjskich zasobach leksykograficznych do analizy wyekscerpowano rosyjskie jednostki zawierające komponent *волк* i ich polskie ekwiwalenty, w zdecydowanej większości z komponentem *wilk*⁶. Wybór takiego materiału badawczego był podyktowany tym, że paremiologia animalistyczna należy do jednej z najstarszych

² O rosyjskich motywatorach pisze m.in. H. Kudlińska w artykule *Demotywatory jako nowy gatunek dyskursu 2.0* (zob. Kudlińska 2014, s. 133–134).

³ Na temat biernej i aktywnej wiedzy paremicznej zob. także G. Szpila 2017b, s. 6–7.

⁴ „Kiedy internetu jeszcze nie było, memy istniały. Lingwiści i filolodzy nazywali je szablonami językowymi, skrzydlatymi frazami i nawet paremiami” (tłum. G.W.).

⁵ W artykule przyjmuję, że mem to gatunek internetowy o charakterze ikonoczno-werbalnym.

⁶ Źródło materiału stanowiły słowniki: *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* (Kłosińska, Sobol, Stankiewicz 2009), *Słownik przysłów i powiedzeń rosyjsko-polski*,

w polszczyźnie i ruszczyźnie. Człowiek od dawna szukał analogii między swoim światem a światem zwierząt, zarówno domowych, jak i dzikich. Dla folkloru słowiańskiego charakterystyczne są przysłowia motywowane obserwacją takich przedstawicieli dzikiej fauny, jak właśnie wilk oraz niedźwiedź, lis czy zając (zob. np. Danilenko 2017). Przyjrzyjmy się, jak wybrane przysłowia rosyjskie i ich polskie ekwiwalenty „żyją” w memach internetowych:

Przysłowie rosyjskie	Przysłowie polskie
<i>И волки сыты, и овцы целы</i>	<i>I wilk syty, i owca cała</i>
<i>Про волка речь, а он навстречь; Серого помянули, а серый здесь; Легок [волк] на помине</i>	<i>O wilku mowa [, a wilk tu]; O wilku mówią, a wilk przede drzwiami (a wilk tuż)</i>
<i>Работа (дело) не волк (не медведь, не заяц), в лес не убежит (не уйдет)</i>	<i>Praca (robota) nie zając, nie ucieknie</i>
<i>Сколько (как) волка ни корми, он [все] в лес смотрит (глядит)</i>	<i>[Natura] ciągnie wilka do lasu</i>
<i>Таскал волк – потащили и волка; Ловит волк, да ловят и волка</i>	<i>Nosił wilk razy kilka, ponieśli i wilka</i>
<i>Человек человеку волк</i>	<i>Człowiek człowiekowi wilkiem</i>

Warto zauważyć, iż tylko jedno przysłowie rosyjskie – *Работа (дело) не волк (не медведь, не заяц), в лес не убежит (не уйдет)* – nie ma w języku polskim swojego odpowiednika z „wilczym” komponentem.

Okazuje się, że nie wszystkie wymienione tu przysłowia składają się na kod werbalny memów internetowych. W zebranych materiale⁷ nie zaobserwowałam użycia następujących rosyjskich jednostek paremicznych: *Про волка речь, а он навстречь* i jej synonimów *Серого помянули, а серый здесь; Легок [волк] на помине* oraz *Таскал волк – потащили и волка* i wariantu *Ловит волк, да ловят и волка*. Zapewne są one mniej znane przeciętnemu użytkownikowi języka rosyjskiego. Wszystkie polskie przysłowia natomiast pojawiły się w różnej postaci w demotyworach. Warto dodać, że rosyjscy i polscy twórcy memów nie wykorzystują tego samego proverbium w równym stopniu. *Сколько (как) волка ни корми, он [все] в лес смотрит (глядит)* znacznie częściej występuje jako element werbalny memów niż polski ekwiwalent *[Natura] ciągnie wilka do lasu*.

W memach internetowych przysłowie może być przywołane w całości, w zmienionej postaci. Autorom demotyworów sięgającym po tę samą jednostkę

polско-роsyjski (Stypuła 2003), *Przysłowia są... na wszystko* (Świerczyńska 2009) oraz *Словарь русских пословиц и поговорок* (Zhukov 1993).

⁷ Memy były wybierane poprzez wpisanie do wyszukiwarki internetowej Google.com początkowej lub końcowej części danego przysłowia oraz słów *demotywor/demotiwator* czy *mem internetowy/интернет-мем*.

paremiczną może przyświecać inny cel, a sam komunikat – pełnić różne funkcje. Dobrze ilustrują to demotywatory, w których wykorzystano przysłowie *Nosił wilk razy kilka, ponieśli i wilka* oznaczające, że ‘przez jakiś czas komuś się udawało robić coś złego, ale w końcu musiał ponieść tego konsekwencje’ (WSF PWN, s. 292–293).

Rys. 1. Pozyskano z <http://bibszy.pl/CaLAdP5d/nosil-wilk-razy-kilka-poniesli-i-wilka> [data dostępu: 27.12.2019]

Rys. 2. Pozyskano z <https://demotywatory.pl/4243487/Nosil-wilk-razy-kilka> [data dostępu: 27.12.2019]

W pierwszym przypadku umieszczenie paremii pod fotografią holowanego samochodu straży miejskiej z założoną blokadą koła ma wywołać efekt komiczny. Mamy tutaj do czynienia z taką formą komizmu, jak ironia. Straż miejska, powołana w celu utrzymywania porządku publicznego i karająca kierowców za nieprawidłowe parkowanie, sama złamała przepisy. Demotywator pełni więc funkcję ludyczną.

Elementem wizualnym drugiego demotywatora jest z kolei obraz owcy z wilczą skórą na grzbiecie. Od razu wywołuje to asocjacje z frazeologizmem o rodowdziej biblijnym *wilk w owczej skórze*, używanym w odniesieniu do kogoś, kto ‘umiejętnie ukrywa swój zły charakter, swoje złe zamiary; jest obłudnikiem’ (WSF PWN, s. 619). Tak dobrana grafika w znaczący sposób wzmacnia siłę przekazu elementu werbalnego memu. Całość jest nośnikiem ponadczasowej prawdy – zakłamanego i przewrotnego człowieka wcześniej czy później spotka zasłużona kara. Demotywator realizuje tu więc funkcję aksjologiczną, utrwała istotne wartości społeczne.

Zdecydowanie częściej w cyberprzestrzeni spotykamy przysłowia w formie zmodyfikowanej niż kanonicznej. W literaturze naukowej takie nowe jednostki przyjęto nazywać m.in. antyprzysłowiami⁸, transformacjami paremicznymi oraz

⁸ Termin *antyprzysłowie* został po raz pierwszy użyty przez W. Miedera. Na spopularyzowanie tego terminu w środowisku rusycystycznym wpłynęło wydanie przez H. Waltera i W. Mокієnkę słownika *Антипословицы русского народа*. Antyprzysłowie to „шутливая переделка пословицы, ее своеобразный смысловый антипод, использующийся, как средство языковой игры” („żartobliwa przeróbka przysłowia, jego swego rodzaju antypody znaczeniowe, wykorzystywane jako środek gry językowej” – tłum. G.W.) (Cherniak 2006, s. 10–11).

innowacjami przysłowiowymi (Szutkowski 2015, s. 349–350; 2019, s. 169). Jak zauważa Tomasz Szutkowski,

najczęściej są one nacechowane stylistycznie z wyrazistym odcieniem sarkazmu, ironii, dezaprobaty, negacji, niekiedy także humoru czy też dobrego żartu (Szutkowski 2015, s. 350).

Przyjrzyjmy się, jakim modyfikacjom w memach internetowych uległy wymienione w tabelce przysłowia.

W zamieszczonym poniżej memie internetowym przytoczone wcześniej przysłowie *Nosił wilk razy kilka, ponieśli i wilka* połączono z przysłowiem *Póty (dopóty) dzban wodę nosi, póki (dopóki) się ucho nie urwie* mającym znaczenie ‘wcześniej czy później trzeba będzie ponieść konsekwencje swojego postępowania’ (WSF PWN, s. 91) (druga paremia została poddana drobnej zmianie pod względem strukturalnym – czasownik przyjął formę czasu przeszłego, gdyż pierwsza część kontaminatu wyraża czynność ukończoną w przeszłości).

Rys. 3. Pozyskano z https://memy.pl/mem_949562_nosil_wilk_razy_kilka
[data dostępu: 27.12.2019]

Kontaminacja tych jednostek paremicznych tylko na pozór wydaje się przypadkowa. Jak widzimy, została nią opatrzona fotografia Zjarianego Zbyszka⁹, którego cechą charakterystyczną są modyfikacje kontaminujące, wypowiedziane pod wpływem miękkich narkotyków. Dzięki wykorzystaniu tutaj przysłów z synonimicznym znaczeniem powszechnie znana prawda została oddana w nietradycyjny sposób.

Zdarza się, że w obu językach przysłowie uległo analogicznym modyfikacjom, co obserwujemy w następujących demotywarach:

⁹ W szablonie przedstawiającym Zjarianego Zbyszka skonwencjonalizowany obraz zostaje uzupełniany tekstem mającym często formę kontaminacji przysłów i frazeologizmów. Liczne przykłady kontaminacji Zjarianego Zbyszka podaje A. Niekrewicz (zob. Niekrewicz 2015, s. 102–103).

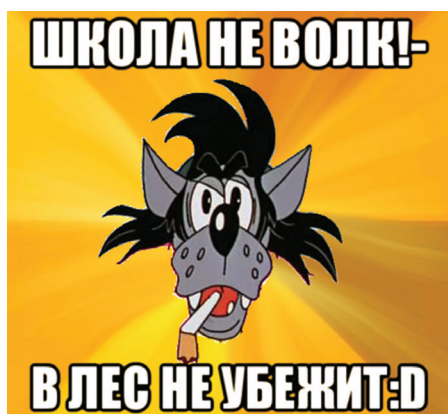
Rys. 4. Pozyskano z <https://otvet.mail.ru/question/41817375> [data dostępu: 27.12.2019]

Rys. 5. Pozyskano z <https://demotywatory.pl/4173945/wilk-syty-i-owca-cala> [data dostępu: 27.12.2019]

Oba przysłowia (ros. *И волки сыты, и овцы целы*; pol. *I wilk syty, i owca cała*) w swej konwencjonalnej postaci są używane w 'situacji, w której obie strony są zadowolone, w której nikt nie jest pokrzywdzony' (WSF PWN, s. 619). Zabawna transformacja paremiczna powstała poprzez rozszerzenie składu leksykalnego pierwowzoru, co pociągnęło za sobą zmianę znaczenia całości przekazu. Wprowadzono „trzecią stronę”: postać pasterza, który został pokrzywdzony.

Takiej samej modyfikacji wymieniającej zostało poddane rosyjskie przysłowie *Работа (дело) не волк (не медведь, не заяц), в лес не убежит (не уйдет)* i jego polski odpowiednik *Praca (robota) nie zajac, nie ucieknie*. Oba funkcjonują jako 'wymówka od pracy lub zachęta do poleniuchowania' (WSF PWN, s. 665).

Rys. 6. Pozyskano z http://risovach.ru/memy/volk_175/all/276 [data dostępu: 27.12.2019]

Rys. 7. Pozyskano z <https://demotywatory.pl/1312802/Szkola-nie-zajac> [data dostępu: 27.12.2019]

Zamiast komponentu *praca* pojawia się komponent *szkoła*. Sens przysłowia zostaje zachowany, jednak dzięki tej wymianie staje się ono bardziej aktualne dla przedstawicieli młodego pokolenia. Dzieje się tak, gdyż alternujące elementy połączone są relacjami semantycznymi (nauka w szkole jest dla młodzieży obowiązkiem, jak praca dla dorosłych¹⁰). Warstwa wizualna memu rosyjskiego jest ciekawsza niż polskiego. Tworzy ją wizerunek Wilka – bohatera radzieckiego serialu animowanego pt. *Wilk i Zając* (tytuł oryginalny *Hy, nozodu!*), który nie był wzorem do naśladowania. *Волк* (imię postaci) to nazwa pospolita użyta w funkcji nazwy własnej. Obraz dobrze współgra z warstwą werbalną, co wzmacnia efekt humorystyczny całości.

Często można się spotkać nie tylko z jednym typem modyfikacji przysłowia, ale kilkoma jednocześnie (modyfikacje mieszane). Są to jednak zmiany charakterystyczne dla konkretnego języka. Dla „nowych” jednostek paremicznych, w odróżnieniu od wyżej omówionych przykładów, nie udało się znaleźć odpowiedników w drugim języku. Jest to związane z ich innowacyjnym charakterem.

Jako przykład może nam posłużyć polski demotywator *Nauka nie zając, nie ucieknie, ale i tak pójdzie w las*.

Rys. 8. Pozyskano z <https://demotywatory.pl/809424/Nauka-nie-zajac-nie-ucieknie>
[data dostępu: 27.12.2019]

Mamy tutaj do czynienia z rozszerzeniem składu komponentów przysłowia. W tym celu wykorzystano inne przysłowie, również zmodyfikowane, ponieważ czasownik został w nim użyty w czasie przyszłym, a nie przeszłym; forma przecząca zaś została zastąpiona twierdzącą (wersja kanoniczna brzmi *Nauka nie poszła w las* ‘pouczenia odniosły skutek’ (WSF PWN, s. 273)). Paremie zostały połączone spójnikiem przeciwstawnym *ale*, po nim następuje wyrażenie *i tak*, dzięki któremu „wprowadzamy dodatkową okoliczność, niezależną od tego, o czym mówiliśmy wcześniej” (ISJP, s. 520). Zmodyfikowane przysłowie podważa sens uczenia się.

Do refleksji nad szybkim upływem czasu skłania demotywator *Czas niby nie zając, a ucieka...*

¹⁰ Warto również zauważyć, że rosyjskim słowniku asocjacyjnym jednymi ze skojarzeń ze słowem *работа* są *учеба* i *школа* (RAS).

Rys. 9. Pozyskano z <https://demotywatory.pl/2733301/Czas> [data dostępu: 27.12.2019]

Dzięki wymianie komponentu rzeczownikowego (*praca/robota* została zastąpiona wyrazem *czas*), wzbogaceniu składu leksykalnego o dodatkowy element *niby* wnoszący znaczenie pozorności, modyfikacji postaci gramatycznej komponentu czasownikowego (czasownik zamiast w aspekcie dokonanym pojawia się w formie niedokonanej: *ucieknie – ucieka*) pojawiła się transformacja paremiczna o przemiłującym czasie. Warto jeszcze zauważyć, że wykorzystano tu utarty zwrot *czas ucieka*, używany, gdy mówimy, że ‘czas mija nam bardzo szybko’ (ISJP, s. 885).

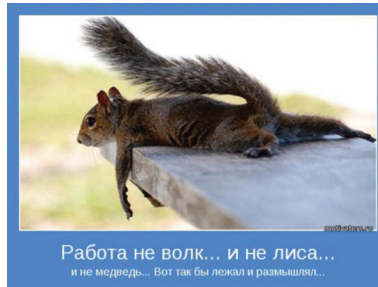
Co się tyczy ekwiwalentu rosyjskiego *Работа (дело) не волк (не медведь, не заяц), в лес не убежит (не уйдет)*, który pojawia się w memach internetowych, to niewątpliwie zasługują na uwagę jego następujące zmiany semantyczno-strukturalne, niemające swoich odpowiedników w zebranych polskich materiale.

Rys. 10. Pozyskano z <https://www.anekdotovmir.ru/prikolno/prikolnye-kartinki/smeshnye-demotivatory/demotivatory-pro-rabotu/veselye-demotivatory-pro-rabotu/> [data dostępu: 27.12.2019]

„Nowe” przysłowie *Работа не волк, но деньги заяц* powstało poprzez wymianę drugiej części pierwowzoru. Zając to zwierzę stereotypowo postrzegane jako bardzo szybkie i płochliwe, niezwykle trudno jest je złapać. Mimo że nie ma potrzeby spieszyć się do pracy, to pieniądze, które otrzymalibyśmy jako wynagrodzenie za jej wykonanie, mogą nam „uciec sprzed nosa”.

W kolejnym przykładzie forma kanoniczna paremii została rozszerzona o wariantywny jej komponent *медведь* oraz o wyraz *лиса*.

Rys. 11. Pozyskano z <https://proshkolu.ru/user/Lazareva18/file/2263381/>
[data dostępu: 27.12.2019]

Redukcja drugiej części przysłowia nie pociąga za sobą zmian w jego strukturze semantycznej. Natomiast dodane zdanie *Вот так бы лежал и размышлял...* sprawia, że całość może być odczytana jako poparcie refleksyjnego nastawienia do życia. Element werbalny uzupełnia obraz wiewiórki. Niezwykle ruchliwe z natury zwierzątko leży z bezwładnie spuszonymi przednimi łapkami i wyciągniętymi tylnymi. Omówiony mem to jeden z niezliczonych przykładów motywatora, w którym zostało wykorzystane przysłowie.

Parafraza z *Komedii ośle* rzymskiego pisarza Plauta – *Ното homini lupus (est)*, czyli pol. *Człowiek człowiekowi wilkiem*, ros. *Человек человеку волк* pojawia się w demotyworach w następującej zmodyfikowanej postaci:

Rys. 12. Pozyskano z <https://demotywatory.pl/4848350/Polak-Polakowi>
[data dostępu: 27.12.2019]

Chociaż z pierwowzoru jednostki paremicznej pozostał jedynie jego model i słowo *wilk* w dopowiedzeniu, to w połączeniu z fotografią wilków można go bez większych problemów odtworzyć. Mamy tutaj do czynienia z aluzją paremiczną. Zdaniem G. Szpili taka aluzja

powstaje tam, gdzie odbiorca zmuszony jest na podstawie elementów eksplicytnych oraz kontekstu odtworzyć formę bazową, kanoniczną paremii (Szpila 2007, s. 625).

Jak podkreśla Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska, przysłowie *człowiek człowiekowi wilkiem*

odnosi się do jednego tylko wymiaru wilczej natury, wrogości wobec innego, agresywnego traktowania ofiary (Wężowicz-Ziółkowska w Rient 2015).

Tymczasem wilk ma zarazem ciemną i jasną naturę. W komentarzu mamy do czynienia z polemiką ze stereotypowym postrzeganiem wilka jako zwierzęcia okrutnego – bezwzględność drapieżnika przeciwstawiana jest jego szlachetności, współdziałaniu w grupie i życiu zgodnie z zasadami. Demotywator ukazuje Pola-ków w pozytywnym świetle.

W języku rosyjskim sentencja łacińska *Homo homini lupus (est)* doczekała się swego rodzaju antonimu *Человек человеку друг* nakazującego odpowiednie traktowanie drugiej osoby. W wersji rozszerzonej *Человек человеку друг, товарищ и брат* ów anonim pojawił się w Programie Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego uchwalonym w 1961 roku (Mokienko 2017, s. 295). Memy internetowe „wskrzeszają” to wyrażenie. W jednym z demotywatorów jako komentarz do tekstu w białej ramce pojawiła się kontaminacja przysłowia *Человек человеку друг, товарищ и брат* i *Человек человеку рознь*. Paremia w formie zmodyfikowanej poucza, że każdy człowiek jest inny.

Rys. 13. Pozyskano z <https://demotions.ru/32383-chelovek-cheloveku-drug-tovarisch-i-rozn.html> [data dostępu: 27.12.2019]

Kolejnym przysłowiem z komponentem *wilk*, na którego transformację zwrócimy uwagę, jest polskie *O wilku mowa* [, a wilk tu]. Bywa ono używane w 'sytuacji, w której niespodziewanie zjawia się ktoś, o kim właśnie rozmawiano' (WSF PWN, s. 619).

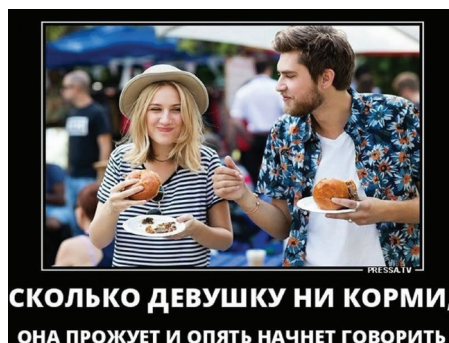
Rys. 14. Pozyskano z <https://demotywatory.pl/3348342/O-wilku-mowa> [data dostępu: 27.12.2019]

Nastąpiła tu wymiana drugiej (fakultatywnej) części przysłowia. Wyrazy *mowa* – *krowa* rymują się, a rymy są cechą charakterystyczną przysłów. W języku potocznym leksem *krowa* używany jest w funkcji wyzwiska (SPLP IV, s. 359). Wchodzi właśnie ta osoba, którą obmawiano i której zachowanie postrzegane jest przez plotkujących negatywnie. Dany komunikat wizualno-werbalny można traktować jako satyrę na osoby rozsiewające plotki. Przez twórcę mema negatywnie oceniane jest również samo przekazywanie często niesprawdzonych lub nieprawdziwych wiadomości, szkodzących czyjejś opinii.

To, że użytkownicy Internetu sięgają po takie czy inne przysłowie, świadczy o tym, że jest ono nadal zakorzenione w ich świadomości językowej. Niezwykły potencjał ma paremia *Сколько (как) волка ни корми, он [все] в лес смотрит (глядит)*, mówiąca o tym, że trudno nam się odzwyczaić od tego, do czego przywykliśmy. Natalia Fiodorowa pisze, że można mówić o istnieniu modelu *Сколько ни делай чего – все равно (отрицательный результат)*, na bazie którego powstają coraz to nowe jednostki (Fedorova 2007, s. 56).

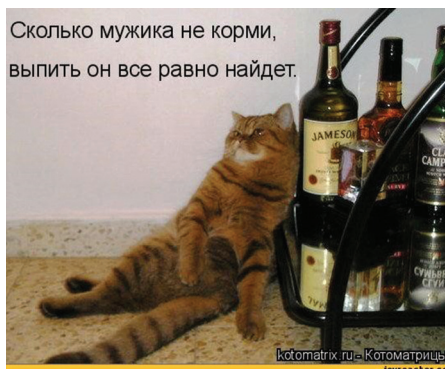
Rys. 15. Pozyskano z <http://dem-dem.ru/home/post/26632>
[data dostępu: 27.12.2019]

Rys. 16. Pozyskano z <https://fishki.net/3086629-smehopanorama.html>
[data dostępu: 27.12.2019]

Rys. 17. Pozyskano z <http://wholeworldmen.ru/blog/43739472579/demotivatoryi-+>
[data dostępu: 27.12.2019]

Rys. 18. Pozyskano z <http://joyreactor.cc/post/37842>
[data dostępu: 27.12.2019]

Stereotypowa kobieta postrzegana jest jako osoba lubiąca bardzo dużo mówić, co potwierdzają transformacje paremiczne *Сколько бабу ни корми, все равно прожует и продолжит говорить* oraz *Сколько девушку ни корми, она прожует и опять начнет говорить*. Z kolei mężczyzna lubi dobrze zjeść (*Сколько мужа ни корми, на следующий день он будто не ел вовсе*) i pić alkohol (*Сколько мужика не корми, выпить он все равно найдет*).

W niniejszym artykule przywołano tylko wybrane memy internetowe, w których pojawiają się rosyjskie przysłowia z komponentem *волк* i ich polskie odpowiedniki. Autorzy memów najczęściej poddają przysłowia modyfikacjom, rzadziej używają ich w formie kanonicznej. Nie sposób opisać wszystkich wariantów transformacji paremicznych wykorzystanych przez twórców memów, ponieważ niektóre przysłowia

będące przedmiotem analizy tworzą całą serię różnorodnych modyfikacji. Niemniej na podstawie przeprowadzonej analizy można wyciągnąć wnioski na temat ogólnych mechanizmów i typów przekształceń przysłów stosowanych w memach internetowych. Mamy przede wszystkim do czynienia ze zmianami semantyczno-formalnymi. Jednym z najczęściej stosowanych zabiegów jest substytucja komponentów leksykalnych pierwowzoru przysłowia. Wymieniane są elementy z reguły niemające wspólnych cech semantycznych. Kolejnymi powszechnie stosowanymi przez autorów memów zabiegami są rozszerzenie bądź skrócenie składu leksykalnego pierwowzoru przysłowia. W memach internetowych pojawiają się również kontaminacje paremii. Bywa, że zmianom składu leksykalnego przysłów towarzyszą modyfikacje fleksyjne. Pojawił się także przykład aluzji paremicznej.

Wiele przysłów rosyjskich z komponentem *волк* i ich polskich ekwiwalentów nie straciło swojej aktualności, o czym świadczy fakt, że są bazą do zabawy słowem. Potwierdzają ponadto niezwykłą kreatywność użytkowników obu konfrontowanych języków. Jak piszą Harry Walter i Walerij Mokienko,

„Эффект узнавания” любой трансформы пословицы – необходимое условие ее популярности и функционирования. Как бы ни изменились пословицы любителями острого словца, они должны быть узнаны, чтобы высечь искру иронии или юмора между полюсами традиционного и креативного нового¹¹ (Val’ter, Mokienko 2008, s. 12).

Taką opinię podzielają inni uczeni. Natalja Rajnochová podkreśla, że antyprzysłowie „nie zadziała”, jeśli jego pierwowzór nie będzie wchodził do minimum paremiologicznego¹² konkretnego użytkownika języka, gdyż nie będzie podstaw do tworzenia łańcucha skojarzeń (Raĭnokhova 2018, c. 253).

Czasami transformacja paremiczna może funkcjonować samodzielnie, warstwa wizualna demotywatora nie jest niezbędna do jej rozszyfrowania. Bywa również tak, że elementy wizualne i werbalne są tak ściśle ze sobą powiązane, że bez obecności jednego z nich trudno było odgadnąć sens przekształcenia.

Większość przywołanych w artykule przysłów można, jak się wydaje, określić mianem memetycznych¹³, ponieważ wykorzystywane są one częściej niż inne

¹¹ „«efekt rozpoznania» każdej transformacji przysłowia to warunek konieczny jej popularności i funkcjonowania. Nieważne, jakim zmianom miłośnicy ostrego słowa poddali przysłowia, powinny one być rozpoznane, aby wykrzesać iskłę ironii lub humoru między biegunami tradycyjnego i kreatywnego nowego” (tłum. G.W.).

¹² Według badaczki minimum paremiologiczne, zgodnie z koncepcją G. Piermiakowa, powinny tworzyć najczęściej używane przysłowia (Raĭnokhova 2018, c. 252).

¹³ Przymiotnika *memetyczny* używam tu w takim znaczeniu, w jakim R. Prachnio stosuje go w odniesieniu do wydarzeń i postaci. Wydarzenia i postaci można nazwać *memetycznymi* „z racji ich wysokiej rozpoznawalności społecznej, która sprzyja replikacji mema i jego zrozumieniu przez odbiorcę” (Prachnio 2017, s. 145).

w charakterze elementu werbalnego memów. Z przeprowadzonej analizy wynika, że przysłowie, które w jednym języku jest memetyczne, w drugim nie musi takie być. Jednostki *Таскал волк – потащили и волка czy Ловит волк, да ловят и волка* w odróżnieniu od polskiego odpowiednika *Nosił wilk razy kilka, ponieśli i wilka* nie pojawiają się w demotyworach.

Paremiczne memy internetowe wywołują śmiech odbiorców, ale też skłaniają ich do zadumy, ponieważ poruszają tematy ponadczasowe. Utrwalają wartości, które w danej chwili są istotne dla użytkowników języka polskiego i rosyjskiego, polemizują z utartymi stereotypami. Według Jadwigi Kowalikowej występowanie w języku transformacji paremicznych

świadczy z jednej strony o zmianie systemu wartości odzwierciedlającego się w zmodyfikowanych mądrościach, a z drugiej o istnieniu zapotrzebowania społecznego na właściwy paremiom sposób ujmowania i upowszechniania nowych doświadczeń (Kowalikowa 2014, s. 186).

Na zakończenie warto jeszcze przytoczyć słowa Wojciecha Burszty i Adama Pomiecińskiego:

E-folklor, łączący różne środki wyrazu, dokonał recyklingu wielu gatunków kulturowych, funkcjonujących jeszcze w kulturze ludowej (Burszta i Pomieciński 2012, s. 5).

Trudno jednak jednoznacznie stwierdzić, czy konkretna transformacja paremiczna została stworzona przez twórców memów, czy też zostało przez nich wykorzystane istniejące wcześniej antyprzysłowie¹⁴. Jedno nie ulega wątpliwości – dzięki memom internetowym możliwe jest „ocalenie przysłów od zapomnienia”.

Skróty

ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, Warszawa 2000.

RAS – *Russkij assosiativnyj slovar'*. Pozyskano z <http://thesaurus.ru/dict/>.

SPLP IV – *Słownik polskich leksemów potocznych*. T. IV: K–L, red. W. Lubaś, Kraków 2006.

WSF PWN – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, red. A. Kłosińska, Warszawa 2009.

Bibliografia

Bugaeva, I.V. (2011). Demotivatory kak novyj zhanr v Internet-kommunikacii: zhanrovyje priznaki, funkcii, struktura, stilistika, Stil, 10, 147–158. Pozyskano z <http://rastko.rs/filologija/stil/2011/10Bugava.pdf>.

¹⁴ Niektóre z przywołanych antyprzysłów notuje np. słownik H. Waltera i W. Mokienki (zob. Val'ter, Mokienko 2008).

- Burszta, W., Pomieciński, A. (2012). E-folklor – wstęp, *Kultura popularna*, 3 (33), 4–5. Pozyskano z <https://kulturapopularna-online.pl/api/files/view/6393.pdf>.
- Buttler, D. (1989). Dlaczego zanikają przysłowia w dwudziestowiecznej polszczyźnie?, *Poradnik Językowy*, 5, 332–337.
- Cherniāk, V. D. (red.). (2006). *Russkaïā rechevayîā kul'tura: uchebnyĭ slovar'-spravochnik*. Sankt-Peterburg: SAGA.
- Danilenko, V. (2017). *Kartina mira v posloviŭsakh russkogo naroda*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo „Aleteiā”.
- Fedorova, N.N. (2007). *Sovremennye transformatsii russkikh posloviŭs*. Pskov: Gimeneĭ.
- Grochowski, P. (2009). Wstęp. Słów kilka o ubocznych skutkach ptasiej grypy. W: G. Gańczarczyk, P. Grochowski (red.), *Folklor w dobie Internetu* (7–11). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Kachmazova, A.U. (2016). Kreolizovannyĭ tekst kak zhanr internet-diskursa, *Aktual'nye problemy filologii i pedagogicheskoi lingvistiki*, № 3, 108-110.
- Kamińska, M. (2011). *Niečne memy. Dwanaście wykładów o kulturze internetu*. Poznań: Galeria Miejska „Arsenał”.
- Kołowiecki, W. (2012). Memy internetowe jako nowy język internetu, *Kultura i Historia*, nr 21. Pozyskano z <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637>.
- Kowalikowa, J. (2014). Przysłowia jako komunikaty. W: J. Bartmiński i in. (red.), *Akty i gatunki mowy* (179–186). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Krongauz, M. (2012). Memy v internete: opyt dekonstruktsii, *Nauka i zhizn'*, № 11. Pozyskano z <https://www.nkj.ru/archive/articles/21327/>.
- Kudlińska, H. (2014). Demotywatory jako nowy gatunek dyskursu 2.0, *Teksty Drugie*, 3, 111–139.
- Mokienko, V.M. (2017). *Davaĭte pravil'no govorit' po-russki! Posloviŭsy: kak ikh pravil'no ponimat' i upotrebliat', tolkovanie, proiskhozhdenie, inoiāzychnye sootvetstviā*. Moskva: TŠentrogaf.
- Niekrewicz, A.A. (2015). *Od schematyzmu do kreacyjności. Język memów internetowych*. Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża.
- Prachnio, R. (2017). Memy na internetowych portalach informacyjnych – wzbogacenie przekazu czy brak profesjonalizmu dziennikarzy? W: T. Gackowski i in. (red.), *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu* (137–163). Warszawa: Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Raĭnokhova, N. (2018). O karnaval'noi stikhii antiposloviŭs. W: L.L. Fedorova (red.), *Karnaval v iāzyke i kommunikaĭsii* (251–259). Moskva: Rossiiskii gosudarstvennyiĭ gumanitarnyiĭ universitet.

- Rient, R. (2015, 11 sierpnia). Wilki w przyrodzie i kulturze [wywiad z D. Wężowicz-Ziółkowską], *Polityka*, 33. Pozyskano z <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/1628885,1,wilki-w-przyrodzie-i-kulturze.read>.
- Shchurina, IŪ.V. (2012). Internet-memy kak fenomen internet-kommunikatsii, *Nauchnyĭ dialog*, № 3, 160–172. Pozyskano z <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-memy-kak-fenomen-internet-kommunikatsii/viewer>.
- Stypuła, R. (2003). *Słownik przysłów i powiedzeń rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Świerczyńska, D. (2009). *Przysłowia są... na wszystko*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szpila, G. (2017a). Paremiczne memy wobec polskiej rzeczywistości. W: U. Kolberová, S. Mizerová (red.), *Parémie národů slovanských VIII* (253–267). Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta.
- Szpila, G. (2007). Paremiologia a stylistyka, *Stylistyka*, XVI, 613–632.
- Szpila, G. (2017b). Współczesne przysłowie – rozważania teoretyczne vs. badanie ankietowe, *Język Polski*, XCVIII, 2, 5–22.
- Szutkowski, T. (2019). (Anty)przysłowia vel innowacje przysłowiowe w przestrzeni e-tekstów. Przyczynek do paremiologii w perspektywie tekstologicznej, *Studia Rossica Posnaniensia*, XLIV/2, 69–185.
- Szutkowski, T. (2015). *Współczesna paremiografia rosyjska i polska. Stan, problemy, perspektywy*. Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski.
- Val'ter, Kh., Mokienko, V.M. (2008). *Antiposloviŭsy russkogo naroda*. Moskwa: ZAO „OLMA Media Grupp”.
- Węgiel, M. (2007). Gdy przysłowia umierają, ludy mądrość zatracają czyli zarys propozycji opisu przysłów w Wielkim słowniku języka polskiego. W: R. Przybylska, P. Żmigrodzki (red.), *Nowe studia leksykograficzne* (101–110). Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Wójcicka, M. (2019). *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Zhukov, V.P. (1993). *Slovar' russkikh posloviŭ i pogovorok*. Moskwa: „Russkii ĭazyk”.

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł został poświęcony funkcjonowaniu przysłów w polskich i rosyjskich memach internetowych. Analizie zostały podane wybrane przysłowia rosyjskie z komponentem *wilk* i ich polskie odpowiedniki. Z przeprowadzonego badania wynika, że ekwiwalentne jednostki są w różnym stopniu wykorzystywane przez polskich i rosyjskich twórców memów internetowych, którzy używają ich przede wszystkim w formie zmodyfikowanej. Zdarza się również, że przysłowie pojawia się w memach

w formie kanonicznej. Fakt, że autorzy memów internetowych sięgają po konkretne przysłowie, świadczy o tym, że jest ono nadal zakorzenione w świadomości językowej Polaków i Rosjan.

GABRIELA WILK
Instytut Językoznawstwa
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ul. Grota-Roweckiego 5
41-200 Sosnowiec